BIBLIOTEKARZ PODLASKI NR 2/2026 (LXXI)
ISSN 1640-7806 (print) ISSN 2544-8900 (online)
doi.org/10.36770/bp.1181
bibliotekarzpodlaski.pl

Marcin Bajko*
Uniwersytet w Białymstoku, Polska
University of Białystok, Poland
ORCID: 0000-0001-9031-0966

Čiurlionis: Korespondencja – sztuk, narodów i przyjaźni: Warszawa–Wilno, Kowno–Poznań

[Rec. M. K. Čiurlionis, *Korespondencja. Korespondencija*. T. 1: *1892–1906*, oprac. R. Okulicz-Kozaryn, N. Adomavičienė, P. Kimbrys, ISBN 978-9955-471-71-4, Wydawnictwo Narodowego Muzeum Sztuki im. M. K. Čiurlionisa w Kownie, Kowno 2019, ss. 552.
T. 2: *1907–1910*, oprac. R. Okulicz-Kozaryn, N. Adomavičienė, P. Kimbrys, ISBN 978-9955-471-92-9, Wydawnictwo Narodowego Muzeum Sztuki im. M. K. Čiurlionisa w Kownie, Kowno 2024, ss. 452]

Čiurlionis: Correspondences of the Arts, Nations, and Friendship: Warsaw–Vilnius, Kaunas–Poznań

[Rev. M. K. Čiurlionis, *Korespondencja. Korespondencija*. Vol. 1: *1892–1906*, ed. R. Okulicz-Kozaryn, N. Adomavičienė, P. Kimbrys, ISBN 978-9955-471-71-4, Wydawnictwo Narodowego Muzeum Sztuki im. M. K. Čiurlionisa w Kownie, Kaunas 2019, pp. 552.
Vol. 2: *1907–1910*, ed. R. Okulicz-Kozaryn, N. Adomavičienė, P. Kimbrys, ISBN 978-9955-471-92-9, Wydawnictwo Narodowego Muzeum Sztuki im. M. K. Čiurlionisa w Kownie, Kaunas 2024, pp. 452]

Abstract: The author introduces readers to the contents of two volumes of correspondence by one of the most prominent Lithuanian artists, regarded in Lithuania as a national figure, the painter and composer Mikalojus Konstantinas Čiurlionis (1875–1911). The article discusses the structure of the volumes, their contents, as well as the nature and distinctive qualities of the artist's letters. The publication is bilingual, in Polish and Lithuanian, as the overwhelming majority of the reprinted letters were originally written in Polish. The Polish context is also emphasized, since Čiurlionis was closely associated with Polish culture for many years, living

* Marcin Bajko – dr hab., adiunkt w Zakładzie Badań Źródłowych nad Literaturą XIX i XX Wieku na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu w Białymstoku. Autor m.in. książki: *Wojna, rewolucja, przewrót. Twórczość Tadeusza Micińskiego w latach 1914–1918* (2023).

and creating in Warsaw, where he studied at the Warsaw School of Fine Arts. His natural milieu consisted of the Young Poland literary and social elite, as well as Warsaw salons.

Keywords: Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, correspondence, Polish-Lithuanian cultural heritage, the turn of the 19th and 20th centuries, Young Poland.

Złożone w wydawnictwie niemal ćwierć wieku wcześniej listy Mikalojusa Konstantinasa Čiurlionisa oraz ich kompletne opracowanie krytyczne, obszerny edytorski wstęp, nareszcie doczekały się wydania. I jest to wydanie znakomite tak pod względem warstwy merytorycznej, jak i estetycznej (oprawa twarda, grafiki, reprodukcje rycin, fotografii). Na wstępie dodam, że recenzentem wydawniczym obu tomów był wybitny znawca Litwy, zarówno literackiej, jak i pozaliterackiej, a także Wielkiego Księstwa Litewskiego oraz wszelakich związków polsko-litewskich, profesor Tadeusz Bujnicki z Uniwersytetu Jagiellońskiego. Tom pierwszy, nieco obszerniejszy, obejmujący listy malarza oraz te pisane do niego, ukazał się wprawdzie w 2019 roku, lecz tom drugi – dopiero 5 lat później, w roku 2024. W pierwszym tomie znalazło się 196 listów (w numeracji 1–196): od obszernych po kilkuzdaniowe, zapisane na kartach pocztowych. W drugim tomie pomieszczono mniej, bo 95 listów (pod numerami 197–291). Przy czym w obu tomach znajdziemy jedynie 25 listów napisanych do Čiurlionisa (z czego aż 21 z nich w tomie 1).

Powiedzieć tu należy, że zdecydowana większość listów autorstwa Čiurlionisa napisana została w języku polskim, jedynie 5 po litewsku. Kilka oryginalnie napisanych po polsku epistoł zachowało się jedynie w litewskich tłumaczeniach, konieczny więc był tzw. „odwrotny przekład na język oryginału”[1]. Jak wyjaśniają wydawcy, odpisy własnych listów lub listy, których był adresatem, Čiurlionis przepisywał do specjalnego zeszytu, dzięki temu zachowały się te korespondencje, których pierwopisy zostały zniszczone lub bezpowrotnie zaginęły.

Recenzowana publikacja ma charakter dwujęzyczny. Na stronach parzystych znajdziemy język polski, na nieparzystych – równolegle język litewski. Konsekwentnie przestrzega się tego podziału, poza dwujęzycznymi podpisami reprodukcji grafik, umieszczanych w obrębie części polsko- i litewskojęzycznej.

Tomy mają klasyczną budowę, właściwą dla tego typu publikacji. Tom pierwszy rozpoczyna się spisem treści, po którym następuje *Wstęp edytorski* (*Rengėjų įvadas*) wspólnego autorstwa Radosława Okulicz-Kozaryna oraz Nijolė Adomavičienė. Współpraca poznańskiego uczonego z kowieńską znawczynią twórczości oraz życia Čiurlionisa, do której należała również wstępna deszyfracja tekstu, sporządzenie kalendarium życia i katalogu listów, zaowocowała pomnikowym wręcz, wzorcowo opracowanym wydaniem korespondencji litewskiego artysty narodowego (przypomnijmy, że zajmował się on nie tylko malarstwem, lecz był również kompozytorem, o czym w Polsce nie zawsze się pamięta), cenionego nie

1 Przekład autorstwa R. Okulicza-Kozaryn. Zob. s. 42 w pierwszym tomie recenzowanej edycji. Cytując lub przywołując z tejże w nawiasie podaję oznaczenie tomu (cyfrą rzymską) oraz numer strony (cyfrą arabską).

tylko wśród rodaków, lecz także za granicą (z racji uwarunkowań historycznych i geograficznych – zwłaszcza w Rosji).

Trzecim w kolejności wymienionym na karcie tytułowej współautorem *Korespondencji* Čiurlionisa jest zmarły w 2018 roku Petras Kimbrys. Zamieszczone w tomach litewskie tłumaczenia polskojęzycznych listów litewskiego artysty są właśnie jego autorstwa. Prócz tego zajął się on uzupełnianiem komentarzy oraz sporządził indeksy (nazwisk oraz nazw geograficznych). Po obszernym wstępie – w którym wyjaśniono losy dorobku artysty, podano szczegółowo źródła obecnego wydania w kontekście edycji litewskich, wyjaśniono problem z ustaleniem datowania wielu listów, a także między innymi: objaśniono pisownię nazwisk, układ i zasadność komentarzy zamieszczonych w przypisach oraz podano zasady modernizacji pisowni – znajdujemy podziękowania wszystkim ludziom, którzy na przestrzeni wielu lat w mniejszym lub większym stopniu przyczynili się do recenzowanej publikacji: potomkom krewnych oraz przyjaciół malarza, a także uczonym z wielu krajów, w tym oczywiście litewskim i polskim. Następnie, tuż przed pierwszym i kolejnymi korespondencjami, Čiurlionisa umieszczono wielce pomocne *Kalendarium* jego życia (w tomie I część I, od 1875 do 1906/1907 roku; analogicznie, tuż po spisie treści, w tomie II: od 1907 do 1911) oraz wykaz stosowanych skrótów (w obu tomach).

Listy Čiurlionisa były wcześniej tłumaczone na język litewski i wydawane – co oczywiste – na Litwie. Działo się tak zarówno w epoce sowieckiej okupacji, jak i po odzyskaniu przez Litwę niepodległości. Publikowano je w litewskiej stolicy w 1960, 1973 oraz w 2011 roku (I, s. 40, przypisy 35, 38)[2]. W formie zwartej nie wydawano ich wcześniej po polsku.

Miejsca, w których litewski twórca pisze, a następnie wysyła swoje listy, pokrywają się z grubsza z etapami jego działalności artystycznej oraz rytmem przemian tożsamości narodowej. A zatem: Lipsk i niespełna roczny pobyt w tym niemieckim mieście, następnie Warszawa. Tu w latach 1904–1906 odbył studia w Szkole Sztuk Pięknych. Jego mistrzami byli między innymi Ferdynand Ruszczyc i Kazimierz Stabrowski. Pod wpływem tego drugiego Čiurlionis zainteresował się teozofią. Podjął też próby twórczości literackiej, przesyłając swoje utwory do oceny Zenonowi Przesmyckiemu (Miriamowi)[3]. Nie bez znaczenia był też ogólny wpływ młodopolskiej bohemy artystycznej (wizyty w salonie Stabrowskich, uczestnictwo w tak zwanych „herbatkach poziomkowych", na których bywali Przesmycki, Bolesław Leśmian czy Tadeusz Miciński) oraz lektury polskich romantyków (inspirował go Mickiewicz i – zwłaszcza – Słowacki)[4].

2 M.K. Čiurlionis, *Laiškai Sofijai*, oprac. V. Landsbergis, przeł. D. Čiurlionytė-Zubovienė, Vilnius 1973. M.K. Čiurlionis, *Apie muziką ir dailę. Laiškai, užrašai ir straipsniai*, przeł. S. Kymantaitė-Čiurlionienė, D. Čiurlionytė-Zubovienė, Vilnius1960.

3 Pośredniczył Stabrowski. Zob. K.M. Kotkowska, *Polskie Towarzystwo Teozoficzne. Historia, idee i organizacje pokrewne od XIX wieku do II wojny światowej*, Kraków 2025, s. 124–126.

4 Na temat związków malarstwa i literatury, inspiracji poetyckich Čiurlionisa, zob. R. Okulicz-Kozaryn, *Wyspiański, Miciński, Čiurlionis*, [w:] *Przemyśleć wszystko… Stanisława Wyspiańskiego modernizacja wyobraźni zbiorowej*, red. M. Okulicz-Kozaryn, M. Bourkane, M. Haake, Poznań 2009.

W tym okresie Čiurlionis często przebywał w rodzinnych Druskienikach, by z czasem przenieść się z Warszawy do Wilna (od 1907 r.), co symbolicznie i praktycznie wiąże się z jego wyjściem z orbity oddziaływania polskiej kultury w kierunku świadomego współtworzenia kultury litewskiej i działania na rzecz Litwy (silne inspiracje litewską historią i folklorem). Spory wpływ na obudzenie się tożsamości litewskiej malarza miały wydarzenia rewolucji 1905 r. Taki też był okres ostatni, petersburski. Z tego czasu (1908–1909) zachowało się najwięcej listów adresowanych do poznanej w listopadzie 1907 roku przyszłej żony (ślub odbył się w styczniu 1909), pisarki Sofiji Kymantaitė (1886–1958).

W dwutomowej publikacji znajdziemy też listy-ślady z podróży malarza i kompozytora na Kaukaz (1905) – list adresowany z góry Kazbek, do brata Povilasa. Z „formacyjno-edukacyjnej" podróży śladami wielkich mistrzów zachował się natomiast tylko jeden list z Pragi, adresowany do miłośniczki jego talentu, wspierającej go finansowo Bronisławy Wolman, która stała się nie tylko mecenasem, lecz również „przyjacielem" (I, s. 516)[5] Čiurlionisa. Dzięki niej w sierpniu 1907 roku przez kilkanaście dni objeżdża on muzea Pragi, Drezna, Norynbergi, Monachium oraz Wiednia. W listach znajdujemy reminiscencje tych podróży, dowiadujemy się, którzy z wielkich mistrzów malarstwa zdobyli jego serce, na jakich pozostał obojętny lub wobec których wypowiedział się krytycznie.

Urodzony w 1875 roku (w roku ubiegłym Litwini uroczyście świętowali 150. rocznicę jego urodzin, obchodzoną również w Polsce, choć w zdecydowanie mniejszym zakresie)[6], Čiurlionis swoje pierwsze listy (przynajmniej te zachowane) wysyłał do mecenasa, księcia Michała Ogińskiego (1848–1902), z Druskienik. Miejsce to szczególne, bo rodzinne. Litewskie uzdrowisko, słynne i popularne także dzisiaj (również wśród Polaków), pozostawało zawsze w sercu artysty, zawsze ciepło o nim piszącego, zarówno o miejscach, jak i ludziach, którzy tam żyli, do których pisał i o których pytał. Dochodzimy tu do ważnego elementu motywacyjnego korespondencji Čiurlionisa. Otóż tworzy on ją, aby nie tyko poinformować, co się dzieje z nim samym, o swoich aktualnych zajęciach, najbliższych i dalszych planach, lecz także po to, aby się dowiedzieć, co słychać u adresata oraz wspólnych znajomych, przede

5 Nie: „przyjaciółką", co jak sądzę w intencji autorów przypisów miało na celu podkreślenie braku podtekstu erotycznego tej relacji. Zachowało się 6 listów malarza do Bronisławy Wolman, niestety 5 z nich już w przekładzie z polskiego na litewski, w druku ocenzurowanych przez adresatkę (pominięte w druku, najpewniej „prywatne" tematy). Oryginały listów nie zachowały się. Zob. *Wstęp edytorski*, I, s. 38.

6 W przeddzień 150. rocznicy urodzin Čiurlionisa, odbył się bezpłatny koncert w jego dawnej uczelni, w Sali koncertowej Uniwersytetu Muzycznego Fryderyka Chopina w Warszawie. Zob. https://nck.pl/projekty-kulturalne/projekty/festiwal-eufonie/aktualnosci/mikalojus-konstantinas-ciurlionis-150-rocznica-urodzin, [dostęp: 5.05.2026]. Z kolei w warszawskim Pałacu Rzeczypospolitej odbyła się zorganizowana przez Bibliotekę Narodową prezentacja jego spuścizny, zaś w Dniu Państwowości Litwy, 6 lipca 2025 r. Ambasada Republiki Litewskiej w Warszawie połączyła te święto z okrągłą rocznicą urodzin malarza, przygotowała z tej okazji wystawę oraz program artystyczny. W tejże ambasadzie 5 listopada 2025 r. spotkanie poświęcone drugiemu tomowi korespondencji artysty. W roli prelegentów wzięli w nim udział współredaktor tomów prof. Radosław Okulicz-Kozaryn oraz dr Paweł Siechowicz. Wydarzenie uświetnił koncert utworów Čiurlionisa w wykonaniu Motiejusa Bazarasa.

wszystkim rodziny. Taki charakter mają listy, czasem tylko krótkie karty pocztowe („odkrytki", jak je wówczas nazywano), pisane do rodziców, Adeli i Konstantego Czurlanisów oraz do braci: Stasysa (1887–1944), późniejszego społecznika i polityka litewskiego oraz Povilasa (1884–1945), w przyszłości – podobnie jak brat – kompozytora, w latach 1904–1920 kształcącego się i mieszkającego w Stanach Zjednoczonych. „Odkrytki" najczęściej zawierają pozdrowienia lub życzenia świąteczne – dla adresata oraz jego rodziny, będącej rodziną nadawcy (listy do siedem lat młodszej siostry Juzė Čiurlionytė, 1882–1969 i piętnaście lat młodszego brata Petrasa, 1890–1924). Bez wątpienia z Povilasem autor listów był najbardziej zżyty z całego rodzeństwa. Zachowały się 42 listy do niego, ostatni napisany w październiku 1909 roku, półtora roku przed śmiercią nadawcy (zaś 27 listów do Stasysa, ostatni z kwietnia 1908).

Poza listami do rodziców i rodzeństwa Čiurlionis najczęściej pisał do kilku osób, z którymi łączyły go relacje przyjacielskie albo zawodowe. Wśród tych pierwszych bezsprzecznie pierwszoplanową rolę odgrywał poznany w 1901 roku w Warszawskim Instytucie Muzycznym przyszły kompozytor Eugeniusz Dąbrowa-Morawski (1876–1948), z którym Čiurlionis szybko i trwale się zaprzyjaźnił. Zachowało się 5 listów Morawskiego do Čiurlionisa (ostatni, adresowany także na Sofiję) oraz 36 listów Čiurlionisa do Morawskiego. A także 3 listy do jego brata, późniejszego inżyniera i konstruktora, Włodzimierza Dąbrowa-Morawskiego (1886–1975). Wspomnijmy też o listach od i do: Lucjana Bogusławskiego (1876–1960), przyjaciela z warszawskiej Szkoły Sztuk Pięknych, późniejszego drukarza i wydawcy oraz Mariana Markiewicza (1878–1944), z którym przyjaźń datowana jest jeszcze na czasy młodości spędzonej w rodzinnych Druskienikach. Marian był synem Józefa, słynnego lekarza praktykującego w Druskienikach. Ten ostatni, dostrzegając talent w młodym Mikalojusie Konstantinasie, polecił go opiece pierwszego mecenasa, wspomnianego Michała Ogińskiego.

Wspomnijmy też o edytorskim opracowaniu. Po pierwsze, przypisy, które są tu nie do przecenienia. Znajdziemy w nich nie tylko wyczerpujące informacje na temat adresatów listów Čiurlionisa oraz nadawców epistoł skierowanych do niego, lecz również objaśnienia dotyczące wspomnianych w listach osób, miejsc, dzieł muzycznych, literackich i malarskich, a także słownikowe rozwiązania pojawiających się w korespondencji Čiurlionisa słów pochodzących z wielu różnych języków, dialektów oraz idiolektów. W listach artysty znajdziemy dużo wyrażeń potocznych, kodów językowych funkcjonujących w obrębie jego rodziny i znajomych. To duża wartość tej korespondencji, zwłaszcza, że wszystkie one zostały pieczołowicie objaśnione w przypisach. Dzięki temu poznajemy człowieka z krwi i kości, a nie koturnowego malarza i kompozytora. Ponadto czytelnik ma możliwość sprawnego poruszania się lekturowego w obrębie obu tomów, ponieważ w przypisach znajdują się odniesienia do innych przypisów – informacje się nie dublują, rozwiązanie biograficzne danej postaci znajduje się w jednym miejscu, a gdy pojawia się ona po raz kolejny, znajdujemy lokalizację: tom, stronę, przypis, gdzie należy zajrzeć.

Z pewnością całe to niezwykle czasochłonne przedsięwzięcie – recenzowana edycja korespondencji litewskiego artysty – nie byłoby możliwe (przynajmniej w obecnym kształcie), gdyby nie zaangażowanie Radosława Okulicza-Kozaryna z Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu, badacza literatury epoki Młodej Polski, znakomitego znawcy twórczości malarskiej i pozamalarskiej „wielkiego Litwina" (I, s. 82)[7]. Wypracowane przez lata „litewskie" (Kowno, Wilno, Druskieniki) kontakty naukowców z ośrodka poznańskiego przyniosły imponujące efekty, czego świadectwem jest recenzowana publikacja.

Zasługuje ona na uwagę nie tylko miłośników malarskiej twórczości Čiurlionisa, dla których jest wręcz pozycją obowiązkową. Z pewnością ich lektura, wraz z naukowym komentarzem edytorów, istotnie wzbogaci wiedzę o epoce, w której ów artysta żył, o ówczesnych stosunkach polsko-litewskich, litewskim odrodzeniu narodowym oraz życiu kulturalno-społecznym lipskich, warszawskich, wileńskich, petersburskich elit. Dowiemy się też sporo na temat sympatii i antypatii, często motywowanych narodowo, stereotypów polskich, litewskich, niemieckich. Już tylko ten jeden aspekt dwutomowej korespondencji litewskiego mistrza wydaje się wystarczającym argumentem, aby po nią sięgnąć.

Bibliografia

Čiurlionis M.K., *Apie muziką ir dailę. Laiškai, užrašai ir straipsniai*, przeł. S. Kymantaitė-Čiurlionienė, D. Čiurlionytė-Zubovienė, Vilnius1960.

Čiurlionis M.K., *Laiškai Sofijai*, oprac. V. Landsbergis, przeł. D. Čiurlionytė-Zubovienė, Vilnius 1973.

Kotkowska K.M., *Polskie Towarzystwo Teozoficzne. Historia, idee i organizacje pokrewne od XIX wieku do II wojny światowej*, Kraków 2025.

Mikalojus Konstantinas Čiurlionis – 150. rocznica urodzin, https://nck.pl/projekty-kulturalne/projekty/festiwal-eufonie/aktualnosci/mikalojus-konstantinas-ciurlionis-150-rocznica-urodzin [dostęp: 5.05.2026].

Okulicz-Kozaryn R., *Litwin wśród spadkobierców Króla-Ducha. Twórczość Čiurlionisa wobec Młodej Polski*, Poznań 2007.

Okulicz-Kozaryn R., *Między brulionem a wszechsztuką. Wokół poezji Mikalojusa Konstantinasa Čiurlionisa*, [w:] M.K. Čiurlionis. *Litewska opowieść*, Kraków 2015.

Okulicz-Kozaryn R., *Wyspiański, Miciński, Čiurlionis*, [w:] *Przemyśleć wszystko… Stanisława Wyspiańskiego modernizacja wyobraźni zbiorowej*, red. M. Okulicz-Kozaryn, M. Bourkane, M. Haake, Poznań 2009.

7 Okulicz-Kozaryn poświęcił Čiurlionisowi obszerną, bogato ilustrowaną reprodukcjami jego prac monografię: *Litwin wśród spadkobierców Króla-Ducha. Twórczość Čiurlionisa wobec Młodej Polski*, Poznań 2007. Ponadto jest współautorem (studium zatytułowane *Między brulionem a wszechsztuką. Wokół poezji Mikalojusa Konstantinasa Čiurlionisa*) w dwujęzycznej (polski i angielski) publikacji albumowej *M.K. Čiurlionis. Litewska opowieść*, Kraków 2015 oraz artykułów na temat malarza.